

نقش خانواده در پیشرفت تحصیلی تیزهوشان

ناصرالدین کاظمی حقیقی

موفقیت تحصیلی و درسی دانش آموزان تیزهوش به عوامل مختلف فردی، خانوادگی، آموزشگاهی و اجتماعی بستگی دارد. یکی از این عوامل اساسی به خانواده مربوط می شود. درباره نقش و تأثیر عامل خانواده در امر پیشرفت تحصیلی فرزندان مستعد و تیزهوش، مطالب بسیار زیادی بیان شده است؛ اما مطالعات اخیر، از زوایای تازه ای به این عامل توجه کرده اند و برخی از زوایای قبلی را تأکید نموده اند. در این جا به ذکر یافته های پژوهشهای جدید می پردازیم و سپس دلالت های این تحقیقات را مورد بررسی قرار می دهیم:

«پژوهشگران بخش مطالعات آموزش و پرورش دانشگاه پردو در ایالات ایلی نویز (آمریکا) به بررسی آثار یک برنامه تحصیلی غنی سازی بر روی خانواده های دانش آموزان تیزهوش پرداختند. دانش آموزان مورد مطالعه در یک دوره سه ساله آموزشی غنی سازی شرکت کرده بودند و این برنامه در مقطع تحصیلی ابتدایی انجام گردید. پرسشنامه ها و مصاحبه هایی با خانواده ها صورت گرفت و در نتیجه آشکار شد که چهار تأثیر عمده از سوی برنامه آموزشی غنی سازی بر روی خانواده ها شکل گرفته بود:

- ۱- ساختار خانواده دچار دگرگونیها و تحولاتی شده بود.
- ۲- روابط و پیوندهای میان خانواده و مدرسه بهبود یافته بود.
- ۳- فعالیتهای مشارکت جویانه خانواده، گسترش و توسعه نشان می داد.
- ۴- در خانواده نوعی شرایط و وضعیت تشویق کننده برای استعداد فراهم گردیده بود.» (۲)

«محققان یک مرکز مطالعاتی دانشگاهی وابسته به دانشگاه ایالتی واشنگتن در شهر

سیاتل که مربوط به بررسی جوانان باهوش و توانمند از لحاظ تحصیلی می‌باشد، به بررسی عوامل خانوادگی مرتبط با کفایت تحصیلی کودکان پرداختند.

در این بررسی یکصد و پنجاه و چهار کودک با پیشرفت تحصیلی در عالیترین سطح از میان پنجهزار و یکصد و چهل و دو دانش‌آموز غیر معلول مورد مطالعه قرار گرفتند.

بررسی دقیق وضعیت خانوادگی این دانش‌آموزان نشان داد که در این خانواده‌ها ویژگیهای زیر وجود دارد:

- ۱- تحصیلات والدین و اعضای خانواده بالاتر است؛
- ۲- از لحاظ اقتصادی و مالی از وضعیت بهتری برخوردارند؛
- ۳- تعداد فرزندان این خانواده‌ها، کمتر است؛
- ۴- این فرزندان حالت افسردگی کمتری نشان می‌دهند؛
- ۵- روش برخورد والدین و شیوه‌های پرورش آنها، مسئولانه، پاسخ‌دهنده و انعطاف‌پذیر است؛
- ۶- دانش‌آموزان مزبور در برخورد با والدین و معلمان خود از مهارت اجتماعی بیشتری برخوردارند.^(۳)

«تأثیر تجارب شغلی پدران (از حیث گستره تصمیم‌گیری، مقتضیات شغلی، عدم امنیت شغلی و تعارض درون‌نقشی) بر روی رفتارهای فرزندان (ایفای نقش، کمرویی و کفایت تحصیلی) از طریق اثرات این تجارب بر بازتاب شغلی (رضایت حرفه‌ای، حالات خلقی منفی مربوط به شغل و تنیدگی حرفه‌ای) و رفتارهای پرورشی فرزند (تنبیه، طرد و رفتارهای مستبدانه) در میان یکصد و هشتاد و نه پدر (با میانگین سنی ۳۸/۵) مطالعه شد. معلمان نیز رفتارهای کودکان را درجه‌بندی کردند.

یافته‌ها نشان داد که تجارب شغلی پدران به طور تمایز یافته‌ای بر روی رفتارهای فرزندان تأثیر می‌گذارد و روند این تأثیر از طریق نتایج تجارب شغلی بر روی بازتاب‌های شغلی و رفتارهای تربیتی انجام می‌گیرد.

«نتایج این پژوهش تأیید کرد که تجربه شغلی یک متغیر خطیر در فهم پیوند میان شغل و خانواده است.»^(۴)

«اهداف پیشرفت گرایانه والدین و فضیلت‌گرایی کودکان مستعد تحصیلی مورد بررسی قرار گرفت.

یکصد و بیست و هفت پدر و مادر و فرزندان آنها در پایه هشتم یک مقیاس چند بُعدی فضیلت‌گرایی را تکمیل کردند.

اهداف پیشرفت گرایانه والدین این کودکان مستعد تحصیل بر دو نوع بود:

- ۱- تمرکز بر عملکرد و کارکرد در سطح بسیار بالا و عالی

۲- یادگیری هرچه بیشتر برای فهم

اغلب والدین اهداف پیشرفت گرایانه در قلمرو یادگیری برای فهم را گزارش می‌کردند. والدینی که دارای اهداف تعالی‌گرایی در عملکرد فرزندان بودند، معمولاً برخی کژکشی‌ها را در رفتار کودکانشان گزارش می‌نمودند. در میان آنها توجه شدیدی نسبت به اشتباهات فرزندان دیده می‌شد^(۱)

یافته‌های مطالعات فوق به خوبی نشان می‌دهند که به طور کلی یک خانواده از طریق سه حیطه اساسی و قلمرو بنیادی بر پیشرفت درسی و موفقیت تحصیلی فرزندان تأثیر می‌گذارد:

الف - ساختار فرهنگی و اقتصادی بالا

خانواده‌های دانش‌آموزان پیشرفته تحصیلی و موفق در مواد درسی، از یک بافت فرهنگی درخشانی برخوردارند؛ یعنی سطح تحصیلات رسمی در این خانواده‌ها بالاتر است و معمولاً دارای تحصیلات دانشگاهی هستند. چنین شرایطی، بستر مناسبی برای بهبود وضعیت تحصیلی و درسی فرزندان فراهم می‌آورد و آنها را نسبت به انجام فعالیت و تلاش و کوشش بیشتر درسی، تشویق می‌کند.

علاوه بر آن، سطح تحصیلات بالاتر والدین به کمک‌های درسی نسبت به فرزندان امکان بیشتری می‌دهد؛ حال آن‌که خانواده‌های کم‌سواد، آمادگی‌های کمتری در کمک و همیاری درسی فرزندان دارند.

گذشته از عامل فرهنگی، در ساختار شالوده‌خانوادگی دانش‌آموزان موفق و پیشرفته تحصیلی، برخورداری اقتصادی و مالی بیشتری مشهود است. وجود امکانات مادی و مالی مناسب، شرایط درس خواندن و تحصیل بیشتر را در میان فرزندان فراهم می‌سازد؛ زیرا تحصیل در سطوح عالیت‌ر، نیازمند وجود تجهیزات و وسایل کمک آموزشی بیشتری است.

ب - مشارکت والدین در تشویق استعداد

در خانواده‌های مزبور، بیش از سایر خانواده‌ها به شناسایی استعداد‌های شناخته شده اقدام می‌گردد و بیشتر از آن خانواده‌ها، چنین استعداد‌های کشف شده، مورد تشویق و ترغیب قرار می‌گیرند به طور کلی به منزله یک اصل بنیادی، تشویق و پاداش بیش از تنبیه و مجازات انجام می‌شود.

بدیهی است که هرچه بیشتر، استعداد (بویژه استعداد تحصیلی) فرزندان تشویق گردد، پیشرفت درسی و تحصیلی فرزندان افزایش می‌یابد. این خانواده‌ها نه تنها به تشویق استعداد‌های خاص فرزندان می‌پردازند، بلکه در امر پرورش و آموزش آن، شرکت و همیاری فعالی دارند. پس مشارکت آنها در امور مدرسه فرزندان بیشتر است. این امر شرایط مساعدتری برای پیشرفت درسی و موفقیت تحصیلی فرزند مهیا می‌سازد.

ج - برخورد انعطاف‌پذیر و مسئولانه

خانواده‌هایی که در طرز رویارویی در روش برخورد با فرزند و پرورش وی از یک شیوه پذیرا و انعطافی، بهره می‌گیرند از فرزندان موفق در تحصیل برخوردار خواهند بود. چنین خانواده‌هایی در تعامل با فرزند، به طور خشک و استبدادی برخورد نمی‌کنند بلکه با وی به مشاوره می‌پردازند و در برابر اقدام تربیتی خود با استدلال و برهان نیرومند دفاع می‌کنند؛ به گونه‌ای که فرزند متقاعد و قانع می‌شود.

در چنین خانواده‌هایی، شرایط برای طرح سؤال و پرسش از سوی فرزند فراهم است و ابهام‌های فرزند در قبال روش پرورش خاص، از سوی والدین با پاسخ رضایت‌بخشی برطرف می‌شود.

از سوی دیگر، خانواده‌هایی که از طریق امر و نهی کردن به بیان خواسته‌ها و توقعات خویش می‌پردازند و امکانی را برای طرح سؤال و پرسش باقی نمی‌گذارند، معمولاً دارای فرزندان خواهی بودند که در تحصیل خود ضعف نشان می‌دهند. روش‌های برخورد سرد و طردکننده از سوی والدین، نیز می‌تواند منجر به بروز ضعف تحصیلی در فرزندان شود. روشن است که تشویق استعداد، مشارکت جویی در فعالیتهای مدرسه و برخورد انعطاف‌پذیر و مسئولانه از سوی والدین در کنار یک ساختار فرهنگی و اقتصادی نیرومند به افزایش روحیه شادابی و نشاط در میان فرزندان می‌انجامد و مهارت‌های اجتماعی آنها را نیز تقویت می‌کند و ارتقا می‌بخشد. از این طریق، آثار درخشان موفقیت‌های تحصیلی و پیشرفت درسی، دو چندان خواهد شد.

منابع:

- 1- Ablard, Karen E. & Parker, Wayne D. (1997). Parent's achievement goals and perfectionism in their academically talented children. *Journal of Youth & Adolescence*, 26(6); 651-667.
- 2- Moon, Sidney M. (1995). The effects of an enrichment program on the families of participants: A multiple-case study. *Gifted Child Quarterly*. 39 (4), 198- 208.
- 3- Robinson, Nancy M.; Weinberg, Richard A.; Redden, David; Ramey Sharon L. et al. (1998) Family factors associated with high academic competence among former Head Start children. *Gifted Child Quarterly*. 42 (3), 118- 156.
- 4- Stewart, W. & Barling, J. (1996). Fathers Work experiences effect childrens behaviors via job-related affect and parenting behaviors. *Journal of Organizational Behavior*, 17(3), 221-232.

